

Notes etimològiques

Voldria anar exposant, sota aquest epígraf, algunes idees i suggestions que se m'han presentat en el curs d'altres treballs, a fi de contribuir, fins allà on arribin les meves forces, a la investigació del nostre lèxic, que, en bona part, està encara per encetar. La insuficiència del material informatiu de què es disposa per al català antic i els parlars comarcals, farà, malauradament, que moltes d'aquestes notícies restin incompletes o es limitin a avançar una tímida conjectura. Però la recerca etimològica és una obra colectiva, i només de la contraposició dels parers individuals sol eixir la certitud. Als romanistes estrangers, més decantats a estudiar els parlars de França i Itàlia, voldria cridar l'atenció sobre la importància que pot tenir el català en la resolució de problemes pendents on encara no ha estat oït el seu testimoni: per ells faig seguir cada mot d'una definició en francès i en alemany, precaució que potser no serà supèrflua, vista la imprecisió que regna en els diccionaris bilingües existents. Per als catalans que s'ocupen de lingüística, subratllaré l'interès que ofereix a nosaltres l'escorcoll dels dialectes veïns, dels provençals i espanyols principalment, i les clàricies que aporta l'estudi històric de les paraules a la recta interpretació de llur sentit actual.

ABRUSAR 'brûler', 'versengen'¹

El mot català és evidentment idèntic amb l'it. *bruciare* i el prov. ant. *bruizar*, *bruzar* 'brûler' (Levy), avui conservat només

1. Existeix, també, la variant *brusir*, amb els adjectius *brusit* 'mústic' i *brusent* 'ardorós' (Aguiló).

en els Alps, en un sentit translàtic: Barcelonnette (B.-Alpes) *brusàr* (Arnaud i Morin), prov. alpi *bru(i)sa* 'cuire, démanger' (Mistral). El report formal entre *abrusar*, *bruizar* i *bruciare* és el mateix que existeix entre *besar*, *baizar* i *baciare*¹, de *BASIARE*. Això ens condueix a una base **BRŪSIARE*².

¿En quina relació està aquest tipus amb el sinònim seu que ha donat naixença al fr. *brûler*, prov. mod. *bristoula*, it. (*ab*)*brustolare*? L'etimologia d'aquests mots, tan debatuda anys enrera, ha estat resolta fa poc, de manera convincent, pel llatinista Niedermann³, en la següent forma: al costat del verb *URERE* 'cremar' existia en llatí una variant *BURERE* (d'on *bustum* 'foguera' i el derivat *com-burere*); essent ben conegut *ustulare* com a freqüentatiu d'aquell, es pot donar per segura l'existència per a *BURERE* del correlatiu **BŪSTULARE*. És d'aquest que ve *brûler* amb l'epèntesi de *r*, que es produeix tan sovint en els mots que ja contenen una altra consonant líquida («repercussió»): *estrella*, *brúfol*, *brunyol*, *brúixola* (< it. *bussola*), *cartró*, *tartrana*, etc.

Aquesta solució, que ens estalvia d'acudir a la hipòtesi gratuita del creuament de *ustulare* amb un mot germànic, apareix com a molt probable. Però, com conciliar-hi el nostre *abrusar*? Perquè seria ben sorprenent que dos mots d'igual sentit i de radical parcialment idèntic, *brus-*, no tinguessin res de comú en llur origen.

Només veig un mitjà de reunir-los, que bé ha de correspondre a la realitat, puix que l'estructura dels dos mots no en permet cap més. Ha estat ja assenyalada per altres l'existència d'un participi **ursus* de *urere*, forma vulgar en comptes del clàssic *ustus*, creada sobre el model de *arsus* o simplement analògica dels nombrosos participis en *-sus* (*cursus* de *currere*, *versus* de *verrere*, *tersus* de *tergere*)⁴. D'aquest *ursus* o **bursus* ve **bursiare*, com *acutiare* de *acutus*. D'on arribem al **BRUSIARE* que cercàvem, per la metàtesi

1. Que la *ç* de *bruciare* no prové d'una *c* llatina, sinó d'una *s*, ho proven també les formes dialectals del Nord d'Itàlia, p. ex. el venecià *brusàr* (com *camisa* *CAMISIA*, i no com *brazzo* *BRACHIUM*).

2. Per a *ŪSĪ* > *-us-* en català, cf. cat. ant. *seús* *SEGŪSIUS* i el nom de lloc *Pertús*, *Portús* de *PERTŪSIU* (fr. *pertuis*).

3. *Festschrift Gauchat*, pp. 40-51.

4. Thomas, *Rom.*, XXIX, 189 (cf. *REW*, 213), deriva d'*ursus* el francès antic *aourser* 'socarrimar' (**ADURSARE*).

de la *r*, que precisament és molt freqüent davant *s*: bastarà citar els exemples, ben coneguts, de *préssec* PERSICUS i de *bressar* en front del fr. *bercer* (*BERTIARE).

Queda un punt per dilucidar. Estant la *s* de **bursus* darrera consonant en llatí, havia de conservar-se sorda, com ha passat en l'exemple citat de *préssec*. ¿Per què, doncs, *abrusar* amb *s* sonora? Cal admetre que la metàtesi, en aquest mot, és ja de data llatina: llavors, trobant-se la *s* entre vocals, pogué sonoritzar-se com totes les *s* intervocàliques que han passat al català.

AIXÒ, ALLÒ

Dos demostratius neutres, peculiars i característics del català¹ en totes les seves èpoques² i dialectes, que han estat fins ara mal explicats. Hom suposava una combinació de *ipsum* (respectivament *illud*) amb *hoc*. Aquesta solució semblava òbvia i ningú no es detenia a justificar-la, vist que les aglutinacions de pronoms van ésser freqüents en llatí vulgar. Però, mirant-ho de més a prop, veurem que en totes les combinacions conegudes no es tracta mai de dos pronoms demostratius seguits: o bé el primer component és un adverbi demostratiu, simple reforçament del pronom (*eccum-iste, ecce-hoc*), o bé el segon és un *ipse* indicador de la identitat (it. *stesso ISTUM-IPSUM, desso ID-IPSUM*, cat. ant. *elleix*³ ILLUM-

1. El nostre *això* no té res a veure amb el prov. ant. *aisp*, contra el que creu Meyer-Lübke (*Das Katalanische*, §97). Aquest últim, en efecte, apareix escrit *aizo, aizzo* en tots els textos que distingeixen la *ç* (= *ts*, provinent de *ç* o *ř* llatines) de la *s* (pronunciada *s* i provinent d'una *s* llatina). Vegeu, per exemple, els glossaris de Brunel, *Les plus anciennes chartes en langue provençale*, i de l'edició del *Poema de Santa Fe*, per A. Thomas. Es tracta, doncs, de la correspondència provençal del nostre *açò* ECCE-HOC (cf. prov. *aici*: cat. *aci* ECCE-HIC).

2. Només perquè el *Diccionari Aguiló* no en dóna exemples medievals, ço que podria fer creure que es tracta de creacions modernes, em crec obligat a fer constar que un i altre són freqüents en català antic, i a citar-ne uns quants exemples a l'atzar. *AIXÒ*: Eiximenis, *Terç del Crestià*, cap. CIII; Jaume Roig, v. 2809. *ALLÒ*: *Consolat de Mar*, 118, 166, 180... (ed. Pardessus); Eiximenis, *op. cit.*, LXXIV, *Dotzèn del Crestià* CDXXXI i DCXXXIII; *Crònica de Jaume I*, p. 31.

3. D'aquest pronom, no conegut dels romanistes, es troba un exemple en el *Diccionari Aguiló*, s. v. *eleix*, tret dels Costums de Tortosa. Vegeu-ne un altre en les *Homilies d'Organyà* (*Rev. de Bibl. Cat.*, VII, 216).

IPSUM). Algun cop també *ipse* va en primer lloc (fr. ant. *es le IPSUM-ILLUM*), però sempre expressant la identitat; i des del moment que pren la valor d'un simple demostratiu (esp. *ese*) esdevé inapte per a unir-se amb un altre. Una combinació com **iste-ille* és inconcebible en qualsevol llengua : un objecte pot ésser *aquest* o *aquell*, però no tots dos a la vegada. Igualment impossibles serien **illud-hoc*, **ipsum-hoc*; o aquest últim, en tot cas, significaria 'això mateix', significat que no ha tingut mai el nostre *això*, únicament demostratiu sense matís d'identitat.

La bona solució és més senzilla : es tracta de IPSUM i ILLUD (esp. *eso*, *ello*), sols, accentuats sobre la síl·laba final. És sabut que el llatí vulgar tendia a fer aguts certs disíl·labs¹ : és així com s'explica l'article romànic (*lo* de [IL]LÚM), i el mateix cas presenten els adverbis de lloc ILLÁC, ILLÍC (*allà*, *allí*). En it. ant. existeix *sto*² com a representant de ISTUM. Finalment, pronúncies com *illím*, *isté* estan testificades directament per la mètrica en Plaute i pel testimoni dels gramàtics (vegeu Keil, *Grammatici Latini*, VI, 451, 10).

IPSUM, ILLUD donen *això*, *allò* amb el mateix pas de *e-* a *a-* que han sofert tots els mots d'aquest grup (*açò* ECCE-HOC, *aquell* ECCUM-ILLUM, *allí* ILLÍC). Quant a la vocal tònica, originàriament tancada si és exacta aquesta etimologia, es va adaptar a la de l'oposat *açò*.

En català antic i en els parlars gascons es troba tota una sèrie de pronoms de formació anàloga. Dono a continuació els que he trobat fins ara:

ECCE-ILLUD : cat. ant. *cellò*³, gascó *acerò* 'cela' (citat per Mistral s. v. *acò*, *aquerò*).

1. Vegeu, pel que fa referència a aquesta qüestió, el llibre de Seelmann, *Die Aussprache des Lateinischen*, pàgina 57. Es tracta sempre de pronoms o adverbis.

2. Aquesta forma apareix ja en llatí (*in fundo ssto* Grammatici Veteres 332.6).

3. «E fo judjad a la part den domingo que prouas en celo que afermaue e en celo que R. de gedas li negaue», document de Nargó, any 1252, publicat per Miret i Sans, en el volum del Congrés de la Llengua Catalana, p. 525. Es pot assenyalar algun exemple del provençal antic *celò* (Estatuts de Marsella, corresponent a l'any 1260, *Rom. Forsch.*, XXIII, 662), mot omès pels diccionaris.

ECCU(M)-ILLÚD : cat. ant. *aquellò*¹, *aclò*², gascó ant. i bearnès *aquerò* 'cela'³, aranès *akró* 'això'.

ECCU(M)-IPSÚM : gascó ant. *aquesò*⁴.

ARRAULIR-SE 'se blottir', 'sich ducken'

No es ponderarà mai prou la importància que tenen els dialectes moderns de la llengua d'oc per a l'estudi etimològic del català. Així com en alguns casos la nostra llengua es conserva en una etapa deixada enrera temps ha part d'allà de la frontera, també en la vasta munió de parlars que s'estén dels Pirineus a Limoges i des de l'Oceà fins als Alps, ens trobem a cada moment amb mots que presenten un estat fonètic o semàntic esborrat del tot o difícil ja de reconèixer en llur equivalència catalana.

El mot definit més amunt es troba, si no m'erro, en un d'aquests casos. En diversos punts de la Gascunya i del Llenguadoc el veiem reaparèixer amb el sentit general de 'enfredorir, fer tornar balb de fred'; i a penes cal fer notar que l'*arrauliment* és la conseqüència ordinària de la fredor:

bearnès *arreuli-s* 'se refroidir' (Lespy-Raymond).

aranès *aṛeulit*, *ṛaulit* 'enrampat pel fred'⁵.

Castillon-en-Couserans (Ariège) *arreulitch* id.⁶

Tolosa *arraulit* 'engourdi, transi de froid, faible' (Doujat, *Dict. Moundi*)⁷.

1. Forma amb *allò* una parella paral·lela a *aquell* : *ell*.

2. Vegeu els textos en el *Diccionari Balari* (s. v. *aquellò*, *acló*). Tots ells procedeixen d'unes *Vides de Sants* conservades en un manuscrit de la Biblioteca Nacional de París, la data i localització del qual ignoro. El llenguatge sembla rossellonès i provençalaja (cf. *mot* per *molt* i les grafies *levatz*, *vetetz*).

3. Luchaire, *Recueil des anciens textes gascons*, Glossari, i Lespy-Raymond, *Dict. Béarn*.

4. Luchaire, *op. cit.* : «unll que *aqueso* qu'en Berart, mon frair qui fo, ordened en uita... sia pagad». Vegeu altres exemples en la mateixa obra.

5. Vegeu la meua tesi sobre el parlar de la Vall d'Aran, no publicada encara.

6. Vegeu la citació en la mateixa obra.

7. Vegeu, encara, l'article de Mistral «*arrauli*, *-euli* 'engourdir, transir, affaiblir' en Gascogne, *arrauli(t)* (lang. gasc.), adj.».

Cerquem millor i trobarem formes que ens conduïxen més a prop de l'etimologia:

gascó del dept. del Gers *enrigoulit* 'pelotonné par le froid' (Durrieux, *Dict. gascon*, II, p. 200).

També a Provença hi ha alguna cosa:

enregouï, *-ire* (Var), v., 'rendre raide en parlant du froid', *enregouï*, *regouvi* (rhodanien), adj., 'roidi par la gelée, ratatiné' (Mistral, amb citacions de *Mireio* i de *l'Armana Prouvençau*).

La mera comparació d'aquestes formes ens revela que l'etimologia és un verb *ADRIGORIRE o *INRIGORIRE derivat de RIGOR, que ja en llatí té el significat de 'enravenament (especialment el causat pel fred)' (cf. *rigoratus* en Plini, XVII, xxxv, 23). La segona de les dues *r* va passar a *l* per dissimilació¹, i en la forma provençal sembla haver desaparegut, per la mateixa causa, potser després d'haver passat per *d*, cf. *prūrire* > *prudire* > *pruir*.

BLEIX [*bléé*] s. m., 'respiration (pénible)', 'Atem, Keuchen'

Hi ha també el verb *bleixar* 'panteixar'. És difícil, en presència d'aquests mots, de no pensar en el radical germànic representat avui per l'alemany *blasen* 'bufar', i encara més si es té en compte que en alt alem. mitjà el mateix verb significava més aviat 'esbufegar, respirar anhelosament'². Es pot suposar que del fràncic³ *blāsan* es va formar un substantiu *BLASU⁴, d'on *bleix*

1. D'acord amb la fórmula VIII de Grammont. Només per memòria cito aquí l'opinió de Spitzer (*Lexikalisches aus dem Katalanischen*, cf. Wartburg *ZRP*, xli, 619), que pretén derivar *arrautir* de FLEBILIS. És inútil d'insistir en la impossibilitat fonètica d'aquesta etimologia.

2. Lexer, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*: 'blasen, hauchen, schnauben'.

3. Aquest és l'únic dialecte del grup germànic occidental que ha fornit quelcom al lèxic català (cf., per a aquests elements francs, el meu article sobre *òliba* en un fascicle pròxim del BULLETÍ). Cal descartar la idea d'un origen gòtic, per tal com en la llengua d'Úlfilas el mot en qüestió apareix en la forma *blēsan*, que havia de passar a *blāsan* en visigòtic (cf. p. 32). La *e* tancada de *bleix* només pot venir de *ā* + iod, perquè *ē*, *ī*, donen *ē* (*parēix*, *aqueix*) i *ē* davant palatal passa a *i*.

4. Aquestes formacions en -IU, -IA es mantenen productives fins a una

com *CRASSIU > *greix*. Hom objectarà que la comparació amb *BASIUM* seria fonèticament més exacta, i que aquest ha donat *bes* sense palatalització. Però no és així, perquè la *s* d'aquest mot havia esdevingut sonora en romànic (i per això no es va palatalitzar), mentre que una *s* germànica entrada en català en una època en què ja estava clos el període de la sonorització de les consonants intervocàliques¹, havia d'ésser tractada com la *s* sorda romànica (= *ss* llatina).

Però *bleix* és un mot sense història ni parentela. No puc donar-ne cap exemple antic, i els parlars afins al català, provençals i espanyols, no posseeixen res de semblant. Àdhuc a casa nostra sembla estar limitat a la regió pirenaica. I amb mots d'aquests no es pot proposar una etimologia antiga sense fer-hi tota classe de reserves.

BÒRIA 'hameau², faubourg', 'Dörfchen, Vorstadt'

També ací el provençal ens aporta elements de judici decisius: prov. ant. *boaria*, *boria* 'métairie' (Levy; vegeu els textos en Raynouard, s. v. *borda* n.º 2).

perigordí *borio* 'ferme' (Guillaumie, *Contribution au Gloss. Périg.*).
llemosí *bōrio* 'métairie, ferme' (Béronie, Lescale).

data avançada en el romànic primitiu, versemblantment fins més enllà del segle VIII, època de la colonització franca a Catalunya. Vegeu els exemples aplegats per Thomas, *Essais*, p. 74 i ss. Se n'hi podrien afegir molts que són propis del català, com *gruix* GROSSIU, *gresa* (forma estesa per la Selva i la Costa de Llevant, en lloc de *greda*) CRËTEA; *freu* postula *FRETEUM en lloc de FRETUM. Un mot com *barri*, derivat del tipus no llatí *BARRA*, ha d'ésser de formació bastant recent.

1. Abunden els germanismes romànics que es troben en aquest cas: franc. BÔTAN > *botar*, gòt. BRUT(S) > *brotar*, franc. BÊTAN > fr. ant. *abeter*, etcètera. Hi ha, encara, *créixens* < gòt. *KRASJA (REW, 4770; Jud, *Herrigs Archiv*, CXXVI, 141-143), que és important perquè ens forneix un altre exemple de -sj- entre vocals donant *x*.

2. És aquest més aviat el sentit d'algun dels exemples que Aguiló voldria traduir per *raval*. En el següent això és ben clar: «aquests casos son tals que degem esser suportats en aquesta Ciutat [Barcelona], car en una boria de *x* focs serían mals de suportar», any 1450 (citada per Carreres Candi en el volum de la *Geografia General de Catalunya* dedicat a la ciutat de Barcelona, p. 366, n.).

Tolosa *borio* 'habitation' (Visner, *Dict. Moundí*).

Pézenas (Hérault) *bório* 'métairie' (Mâzuc, *Gramm. Languedocienne*, Gloss.).

Velay *bouōria* [bwōrya] 'domaine rural' (De Vinols, *Dict. vellavien-fr.*)¹.

La forma antiga *boaria* és evidentment un derivat de *bou* (és a dir, = *boveria*), que del significat de 'casa on s'estatgen els bous o vaques' va passar a 'casa de pagès', i d'ací, en català, a 'petit caseriu'. El més interessant és la dislocació de l'accent que presenta *bòria*. Es tracta, al capdavant, del cas ben conegut de *jàena* > *jàina*²: és a dir, que la vocal en hiatus tendeix a atraure sobre si l'accent que requeia en una síl·laba posterior, i, un cop l'accent dislocat, la vocal següent o passa a formar diftong amb la nova tònica (*i, e*) o, si era massa oberta per a poder-ho fer³ (*a, ε*), desapareix.

Una confirmació d'aquesta etimologia ens la forneix el nom del carrer de la *Bòria* a Barcelona, que abans es deia de la *Boeria*, segons llegim en l'historiador Pujades (*Crònica Universal de Catalunya*, vol. VII, ll. IX, p. 32). En el *Diccionari Aguiló* veiem, també, que l'actual *Plaça de la Llana*, a l'extrem del dit carrer, era coneguda, en el segle XVI, per *Plaça de la Boheria*.

DALER [dɛlə] s. m., 'ardeur, transport', 'Gier, Begeisterung'

Ningú no haurà de fer cap esforç per passar del sentit de DELIRIUM al de *daler*: a penes hi ha una atenuació. I si algú protesta en nom de la fonètica invocant la *l* d'aquell mot, bastarà recordar-li que DĒLĒRARE era usual al costat de *dēlĕrare*, i fins sembla haver

1. Vegeu, encara, l'article *bòri*, de Mistral (que defineix 'ferme' per al Llenguadoc i 'masure, cahute' per a la Provença), i el b. ll. *boria*, del qual Du Cange dona exemples en textos del Migdia de França.

2. Els exemples abunden: *èina* (de *aina*), *bèina* VAGĪNA, *jàia* (jailla), *vel* (vaill) i tots els imperfets en *-èia*, sense parlar de *réina*, *benèit*, *homèi*... Amb *o* o *u* com a primera vocal: *cúina*, *búina* (BOVĪNA), *dúia*, BAUDILIUS > **Boiy* > *Bói*.

3. El mateix cas de *bòria* (amb l'accent reculat de dues síl·labes) presenta el nom de lloc *Cànoves* de *Case(s)nòves*, amb caiguda de la *s* entre vocals, com en la fórmula *a can...* < *a ca(s)a d'en*. Cf., encara, *Espinèlves* < *Espine(s)albes*.

estat la forma més popular¹. Es tracta d'un mot dialectal itàlic (osc o umbre) on l'indoeur. EI es va reduir a Ē, en lloc de passar a Ī com en llatí. Altres exemples del mateix fenomen que han passat a les llengües romàniques són ben coneguts : *STĒVA per STĪVA (d'on el nostre *esteva*), ĒLEX = ll. ĪLEX (prov. *euze*, cat. *alzi-na*). En el restant, l'evolució fonètica no ofereix dificultat : *DELĒRIUM > *deleir* > *daler* com DIRĒCTUS > *dreit* > *dret*.

Fora de Catalunya només conec com a probable continuador de DELIRIUM el bearn. *deleret* 'soif (au figuré), désir immodéré, anxieux' (Lespy-Raymond).

La grafia catalana *daler*, registrada en el *Diccionari Ortogràfic*, necessitaria ésser comprovada amb la pronúncia de les contrades que distingeixen la *a* de la *e* àtones. El poeta valencià Teodor Llorente escrivia amb *e* el derivat *adelerat* (*Versos*, II, 133), ço que indica que a la seva terra hom pronuncia *deler*.

DESEMPALLEGAR-SE 'se débarrasser, se débrouiller', 'loskommen'

El llatí vulgar posseïa un verb IMPEDICARE, substituït i hereu de les funcions del clàssic IMPEDIRE en la major part de les llengües romàniques (it. *impedicare*, fr. *empêcher*, port. *empelgar*, etc.). Fins ara la correspondència catalana d'aquest mot no ha estat assenyalada en cap text de la llengua antiga ni en els parlars actuals. Tanmateix jo tinc la seva existència per probable, basant-me en la dels seus contraris *espeegar* 'despatxar'², que coincideix exactament amb el prov. ant. *espezegar* (ll. *expedire, expedicare*), i, sobretot, **desempeegar*. Aquest no està testificat en aquesta forma, però és fàcil de reconèixer-lo sota la grafia *desempagar*, que amb el sentit de 'enllestir' es llegeix en una carta de l'any 1482³. La

1. L'*Appendix Probi*, 116, recomana de dir *«delirus non delerus»* (*Arch. f. lat. Lexikogr.*, XI, 318), i el mateix preceptuava Varró, segons Velius Longus (Keil, *Gramm. Lat.*, VII, 73.2). En el *Corpus Glossariorum Latinorum* llegim : «*delerat* : παραλόπτει, ληρεῖ» II, 41; «*delerum* : γελότις» III, 334.32; «*delerus* : mente defectus per aetatem, uel a recto ordine et quasi a lera [= *lira* 'solc'] aberret» V, 627. Cf., encara, *ibid.*, II, 491.15.

2. El *Diccionari Aguiló* en dona tres exemples. Fàcilment podria prolongar la llista, perquè és mot freqüent (Muntaner, *Els Nostres Clàssics*, t. VII, p. 38; *Docum. Cult. Cat. Migeval*, I, CCXXXVII.).

3. Vet ací el passatge (es tracta d'un comerciant en viatge de negocis):

forma **desempeigar* (amb intercalació de iod com en *verés, jaient*, etcètera) subsisteix, si no m'equivoco, lleument alterada en el modern *desempallegar*¹, de la mateixa manera que *atzagallada* (pronúncia corrent a Barcelona) per *atzagaiada, callada* 'crossa' per **cajada* (esp. *cayado*), *Mallorca* de MAJORICA, per efecte del que els llatinistes anomenarien un «hiperurbanisme»².

El diccionari Bulbena registra un verb *empallegar* 'embafar'. Si aquest mot, que no he sentit mai a Barcelona, fos alguna cosa més que una creació de lexicògraf (inspirada en el castellanisme *empalagar*), caldria veure-hi el representant directe de IMPEDICARE. Però serà bo d'esperar la confirmació dels textos o de la llengua viva abans d'assegurar-ho³.

EIXARREÏT 'desséché', 'dürri'

És el prov. *arre* 'aride, sec' (Levy, Mistral), proveït del prefix EX- i de la terminació participial. L'etimologia de *arre* està en discussió⁴: si realment es tractés de ARIDUS, com es creia fins ara, el nostre mot seria *EXARIDÏTUS, cf. *exaridus* amb el mateix sentit, en Tertullia. La forma catalana s'estén també per terres d'Oc:

Castres (Tarn) *exarrazit* 'essoré, presque sec' (Couzinié⁵), Quercy *exarrazit* 'à demi desséché' (Mistral, s.v. *estalauzit*).

«Io crec que, ab l'ajuda de Déu, me *desempagaré* per tot aquest mes per Mallorca, e crec io me'n portaré entorn de cent cinquanta lliures esmerçades e algunes coses» (publicat en *Els Nostres Clàssics*, t. IX, p. 97).

1. La *a'* és purament gràfica (pron. *ə*), i deguda a haver estat pres per un derivat de *palla*.

2. És sabut que a les comarques on *vell, palla* sonen *bèi, páye* no és rar de sentir dir *nolla* (per *noia*) a la gent que afecten de «parlar bé». No seria res d'estrany que *desempallegar-se* s'hagués originat en les mateixes condicions.

3. Mn. Grieria em fa observar que *desempallegar-se* podria ésser un derivat de *palla* amb el sentit originari 'treure's les palles que s'han enganxat en els vestits (durant la batuda)'. Mentre, però, aquest sentit resti hipotètic, prefeixo atènyer-me a l'etimologia proposada, que té l'avantatge d'explicar al mateix temps l'antic *desempagar*.

4. Vegeu Horning *ZRPh.*, xv, 497; Wartburg *FEW*, s. v. *aridus*; Gamillscheg, *ZRPh.*, XLIII, 536. El prof. Meyer-Lübke, que ha tingut la bondat de llegir aquesta nota, creu que la *rr* de les formes catalanes, obliga decididament a prescindir de ARIDUS.

5. Copiat per Mistral amb la grafia *echavrazit*.

Inversament, el primitiu *arre* sembla haver existit a Catalunya, amb *-o* darrera *rr*, segons la regla catalana:

Cerdanya *arro* adj. 'agre (del vi)' (*BDC*, II, 51).

EIXARTELL, s. m., 'sarçloir', 'Jäthacke'

Tret d'un verb **eixartar*, corresponent al prov. *eisartar*, fr. *essarter* 'artigar' (de **EXSARTUM* 'artiga', derivat de *SAR(R)IRE* 'eixarcolar').

Existeix també en aragonès, en un sentit lleugerament diferent: *jartillo* (Casp) 'azada que se maneja con una mano y se emplea por lo común para sembrar a golpe' (Puyoles y La Rosa, *Col. de voces de uso en Aragón*).

ENRAVENAR 'raidir', 'erstarren'

Passa per un derivat de *rave*, per més que no es vegi gaire clar per què ha pres nom precisament del *rave* i no d'un de tants altres objectes més rígids que aquest vegetal. Però un examen detingut de les variants ens convencerà de la falsedat d'aquesta derivació:

1. *enredenar-se* de fred (Palamós) 'devenir ert de fred' (Aguiló).
2. *enraderar* 'atiesar' (Bulbena); *enrederit* de fred (Sant Joan de les Abadesses) 'ert' (Aguiló); amb caiguda de la *e*: *enredrar* 'aterir' (Aguiló), *enradrat* (citat de Francesc Alegre per Aguiló; Bulbena).
3. *enredar-se* 'quedar-se ert', *enredat* (Mallorca)¹ 'yerto de frío' (Aguiló).

Es tracta, a parer meu, d'un derivat de l'adj. *rede* RIGIDUS (fr. *raide*). La variant que he distingit amb el número 2 ha pres una *r* analògica com la de *salzereda*, *càlzer*, deguda a l'existència de mots terminats en una *r* muda que reapareix en els derivats (com de *càntir*, pron. *kánti*, *cantiret*; de *àlber* = *álbe*, *albereda*). La

1. Deu existir, també, a les terres altes de Lleida, perquè l'he sentit en boca dels aranesos que parlen en català, llengua que ells aprenen de llurs veïns del Pallars.

variant *enredenar* es deu a una causa semblant (*orfe* : *orjeneta*; *freixe* : *freixeneda*), i d'ella ha sortit *enravenat*, per l'etimologia popular que hi ha volgut veure el mot *rave*¹.

De *rège(u)*, altra forma catalana de RIGIDUS, ve l'antic *enrejat* 'envarado, yerto' (manuscrit del segle XIV o XV, citat per Aguiló) i, amb una altra grafia, *enraiat* (llegiu *enraiat*) 'yerto, in-móvil' (ibíd.).

ENSOPEGAR 'trébñcher', 'stolpern'

El català antic diu *encepegar*², forma que encara avui es conserva a l'Empordà, al Camp de Tarragona i a Mallorca. En llengua d'oc tenim:

Queiras (Hautes-Alpes) *assipar* 'achopper, heurter' (Chabrand i De Rochas), Barcelonnette (B.-Alpes) *acipàr*³ 'id.' (Arnaud i Morin), prov. mistralenc *acipa*, Forez *assapâ* (Gras).

L'origen cal cercar-lo en el llatí CIPPUS 'tronc d'arbre enfonsat en el sòl', que en català s'ha especialitzat, més tard, en el significat de 'cep'⁴ : *ensopegar* és efectivament 'entrebancar-se amb alguna cosa que surt de terra'. El pas de *e*' a *o* no fa dificultat, car és degut a la influència labial de la *p*, cf. *rublir*, *romanàre*, *deixuplina*.

Abunden els paral·lels semàntics d'altres llengües. Citaré només els sinònims ll.caespitare, de caespes 'herbei', i alem. *straucheln* al costat de *Strauch* 'mata'.

1. Cf. en llengua d'oc : Aveyron *enredi*, *enredena* 'raidir, cesser d'être souple' (citat per Durrieux, *Dict. Gascon*, II, 200), *enredenat* 'raide' (*Poésies Rouergates de Claude Peyrot*, Glossari). Vegeu, també, l'article *enredi* de Mistral.

2. Vegeu les autoritats en el *Diccionari Aguiló*. L'únic exemple antic on surt la forma labialitzada, escriu *ençopegar*, amb *ç*.

3. Per a *i*, de *e*', darrera *c*, vegeu el meu article sobre aquest fenomen en un fascicle pròxim del BUTLETÍ.

4. En prov. ant. *cep* significava 'entrave, lien'. Cf. *entrebancar* (pròpiament *entrav-ancar*) i l'aranès *enràhà*, d'igual sentit (de *aràhà* 'travar').

cat.¹, esp. ESQUILAR 'tondre', 'scheren'

Els dialectes castellans ens ofereixen variants d'interès, no estudiades encara, que jo sàpiga. El Diccionari Asturià de Rato dona «*tosquilar* *trasquilar*», i el mateix mot existeix en terres de Santander : *tosquilar*, *trosquilar*, *chusquilar*² 'cortar el pelo al rape' (García Lomas *Dial. Montañés*). La introducció d'una *r* epentètica en *trosquilar* és deguda al fenomen de repercussió de la *l* a què he fet allusió més amunt (p. 20). D'aquesta forma prové l'espanyol comú *trasquilar* per confusió amb el prefix *tras-*. Quant a *tosquilar* és per a mi el resultat d'un creuament dels dos sinònims cast. ant. *tondir* i *esquilar*.

Però a Catalunya apareix el mateix mot en la curiosa forma *tosquiarar*³, que es continua més enllà dels Pirineus en el llenguadocià, tolosà, gascó *tousquira*⁴. Això sembla indicar l'existència d'una forma antiga *esquilar* que hauria canviat la *r* en *l* com, per exemple, l'esp. *espuela*⁵, del gòt. SPORA 'esperó'. He escollit a posta aquest exemple entre altres que n'hauria pogut citar⁶, perquè, com anem a veure, també *esquilar* és segurament un germanisme.

Crec que es tracta de la forma gòtica del mot que significa 'tondre' en tots els dialectes germànics⁷ : alt alem. ant. *skeran*, anglo-saxó *sceran*, i avui alem. *scheren*, ang. *to shear*. La poquedat dels textos gòtics que han pervingut a nosaltres fa que aquesta

1. La catalanitat d'aquest mot resta qüestionable, almenys en la forma actual, malgrat de l'exemple del segle xv que en dona Aguiló. En els parlers comarcals dominen *tondre* i *xollar*.

2. El canvi de *tr-* en *ch-* és degut a la pronunciació «mullada» del grup *tr*, tan estesa en els dialectes espanyols. Cf. A. Alonso, *El grupo tr en España y en América*, en *Homenaje a Menéndez Pidal*, II, 167-191.

3. D'ací, amb metàtesi, *toriscar* (Labèrnia). *Tosquiarar* és propi del Rosselló, *toriscar* s'usa en algunes valls del vessant sud de les Alberes.

4. Sauvages; Doujat i Visner; Mistral.

5. Encara *espuera* en espanyol antic (Alexandre, 84)..

6. Cf. esp. *silo* SIRUS, esp. *esquilo* 'esquirol', en front del port. *esquiro* (σκιόπιος), i l'antiga locució catalana *pendre d'esquira* (Aguiló), que avui es diu *pendre de cap d'esquila*. És molt probable que de les dues últimes alteracions hagi tingut la culpa la que suposem soferta per *esquilar*.

7. Així mateix, en altres llengües indoeuropees : el gr. *σειρω* continua el mateix radical (*s)ker-* (sànskrit *kr̥nōti*), Meillet, *Introd.*, 6.^a edició, p. 140.

forma no ens sigui coneguda directament, però la fonètica comparada ens permet de restituir *SKAÍRAN. Falta explicar per què la *ai* (pron. *ě*) ha passat a *i*, però no hem de donar massa valor a aquesta dificultat: en fi de comptes l'únic gòtic que coneixem és la llengua arcaica d'Úlfilas, mentre del visigòtic d'Espanya no posseïm sinó indicis. Ara bé, sabem que la *ē* hi havia esdevingut *ǣ*; ¿la manca de notícies sobre la sort de la *ě*, és motiu suficient per a negar que seguís el mateix camí?²

GRONSA, s. f., 'trémie', 'Mühltrichter'

Segons Aguiló, s'usa en terres de Lleida en lloc de *tramuja*, dominant en la resta de Catalunya. Apareix també més enllà del Cinca:

aragonès *gruenza* 'tolva' (Borao)³.

Aquesta denominació es deu al moviment oscil·latori que s'imprimia a les antigues tramuges de molí, per tal que el gra es pogués escórrer més fàcilment; *gronsa* pertany, doncs, al radical del verb *gronxar* o de la seva variant *engronçar*⁴. El nom anglès *hopper*, de *to hop* 'saltar', es troba en un cas semblant⁵. Inversament, el fr. *trémousser* passa per un derivat de *trém(u)ie*, i és probablement

1. Com va provar Meyer-Lübke, *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*, CXLIX, 99.

2. Fa temps que se sospita que el romànic TĪRARE, d'origen inconegut, no és altra cosa que el gòtic. TAÍRAN (alem. *zerren* 'estiregassar', cf. REW, 8755), sense que hi hagués altra dificultat per a acceptar-ho que la diferència de les vocals. Cosa semblant es pot dir del fr. *déchirer*, prov. ant. *esquivar*, venint del fràncic SKERRAN. Aquests tres casos, reunits, s'aclareixen i es confirmen mútuament. — Escrit ja aquest article, m'adono que *esquivar* es conserva a l'Alt Aragó: Ansó, Hecho *eskirā*, Plan, Gistain *eskirāre* (enquesta d'En J. M. de Casacuberta, comunicada amablement pel seu autor); i, segons l'ALF, mapa 1724, al Rosselló, en el punt 795 (Illa): *askira*.

3. La variant *orenza*, del mateix vocabulari, vindrà de *la gruenza* > *la gurenza* > *la urenza*.

4. Aguiló, s. v. *engronxar*, *gronxar*, cf., encara, *engrunsar*, *grunzadora*.

5. Vegeu la definició del gran diccionari de Murray i Bradley «In a corn or other grinding mill a receiver like an inverted pyramid... it had originally a hopping or shaking motion», «it is agitated by two iron pins of the axis that alternately raise the vessel containing the grain which again sinks by its own weights».

a la mateixa causa que es deu la deformació del llatí TRIMODIA en TREMULA, TREMELLUM (Du Cange), suís alem. *Trimelle*¹, hol. *Tremel*.

He volgut indicar la interdependència de *gronsa* i *gronxar*, vista la importància que té per a l'etimologia d'aquest últim mot, que el men mestre, el professor Jud, es proposa de publicar en un dels seus articles tan plens d'ensenyaments.

cat. ant. LLAGUI 'retard', 'Verzögerung'

En aquest sentit és ben conegut el substantiu *llagui*, així com el verb *llaguiar* 'retardar, entretenir'. Podria citar-ne molts exemples, perquè és mot corrent en la llengua medieval; però n'hi haurà prou amb els que dona el *Diccionari Aguiló*. Un d'ells, però, mereix atenció especial perquè el mot que ens ocupa hi apareix amb un significat més antic, com a sinònim d'*embargament*:

«pensen en los *laguis* e en los embargaments de les riqueses; car elles son axí com a ligam e a presó e a corregua [= correja]»².

En aquest *llagui* 'obstacle' és fàcil de reconèixer un representant mig-savi del ll. LAQUEUS 'parany, entrebanc'. Que d'obstacle' es pot passar, i de fet es passa sovint, a 'retard' i a 'pena, fatiga' (significació del prov. ant. *lagui*³), és cosa ben comprensible i que no necessita demostració.

MANDRÓ s. m., 'fronde', 'Schleuder'

Aquest concurrent de *fona* i *bassetja*, l'únic d'ús corrent a Barcelona, està testificat en català a partir del segle XIV (Eiximenis, citat per Aguiló). En llengua d'oc trobem:

llenguadocià *mandrou* 'manivelle' (Sauvages).

Castres (Tarn) *mandrou* 'íd.' (Couzinié).

1. Dec la indicació d'aquest mot a l'amabilitat del professor Otto Gröger, de la Universitat de Zuric. Per a detalls, vegeu l'article corresponent del *Schweizerisches Idiotikon*, a punt de publicar.

2. Igual significat en l'exemple següent del mateix diccionari.

3. Conservat en alguns parlars moderns: Clermont-l'Hérault *làguis*, *làhis*, 'chagrin, soucis' (Pastre *Le sous-dialecte de C.-l'H.*, p. 77), Pézenas (Hérault) *làgui* 'inquiétude, souci' (Mâzuc, *Gramm. Langd.*, Gloss.).

I sense el sufix -ONE:

mandre 'axe de fer; manche, manivelle' (Mistral).

L'etimologia és el llatí *MANDAR, continuat en les llengües romàniques com a designació de diversos instruments. La idea central sembla ésser la de 'maneta' (REW, 5278). En els textos llatins no apareix més que en la forma dialectal MAMPHUR, amb l'indoeur. *dh* esdevingut *f*, segons la fonètica oscumbra¹.

OBI [òbi] s. m., 'mangeoire, auge', '(Fress)trog'

Del llatí ALVEUS, d'igual significat. És notable el tractament del grup AL, que en català es conserva inalterat o passa dialectalment a *ay*². Però l'etimologia no es pot posar en dubte, perquè existeixen totes les formes intermèdies:

albeus és ja llatí³ (cf. romanès *albie*, it. *albio*).

*aubi*⁴ (Mallorca) 'gaveta de fusta, abeurador'.

olbi (Vic, 1440, citat per Aguiló) : compromís entre **albi* i *obi*⁵; vegeu-ne un altre exemple, del segle XVI, en el *Bulleti de l'Ateneu Barcelonès*, 1917, p. 498. D'ací *oubi*, que perdura en diverses comarques (Aguiló, Bulbena).

El significat que dono en el títol és l'únic que assenyalen els diccionaris, però n'existeixen d'altres. El tarragoní *òbit* vol dir 'rec o canal de fusta per a conduir l'aigua' (BDC, VI, 47). I a Barcelona els noiets anomenen així uns clotets que fan a terra per fer-hi entrar les bales amb què juguen.

1. Per a més detalls sobre *MANDAR, vegeu Meyer-Lübke, *Phil. Abhandl. Schweizer-Sidler gewidmet*, p. 24 i ss.

2. L'únic cas semblant al present és el del cat. ant. *coç* CALCE, plur. *coces* (Aguiló), d'on el singular modern analògic *coça*, més sorprenent encara perquè ací la *o* és tancada. Quant a *sot*, no té res a veure amb l'esp. *soto* SALTUS, com ho indica ja la diferència de significació. El llengd. *so* 'fosse, vallon' (Sauvages, s. v. *cross*) i gasc., rouerg., llem. *sot* 'creux, trou' (Mistral), proven que es tracta d'una *o* originària.

3. *Thesaurus Linguae Latinae*.

4. Accentuat *aubí* en el *Diccionari Aguiló*, segurament per errada.

5. És exactament el cas de l'esp. *rescoldo*, en lloc dels antics *rescaldo* i *rescado*.

REVIFAR 'rendre à la vie, ranimer', 'wiederbeleben'

El procediment formatiu del tipus *calefacere* tenia en llatí una gran vitalitat. Consistia a treure un verb transitiu, o més precisament causatiu, del radical d'un verb intransitiu qualsevol mitjançant l'adjunció de *-facere*, i s'aplicava sobretot a verbs de la segona conjugació i a alguns de la tercera (exemple: *tremefacere* de *tremere*): *rarefacere* de *rarescere*, *putrefacere* de *putrere*, i així *arefacere*, *stupefacere*, *tumefacere*, *pavefacere* i tots els que es vulgui que es poden trobar a qualsevol diccionari.

El mot català que serveix de títol ens en descobriria un de nou, no lliurat pels textos i pertanyent, sens dubte, a la llengua popular, ço és *REVIVIFACERE, tret de *revivere*. La reducció popular de *facere* a *fare* (cf. *calefa(ce)re* > *escalfar*) i l'haplologia de les dues síl·labes semblants *vi-ve*¹, ens porten a una base *REVIFARE, que explica directament la forma catalana.

Fins ara tot va bé, però heus aquí que llegim en el diccionari d'Esteve, Belvitges i Juglà (Barcelona, 1830): «*rebifarse* v. respingar, obsistere». Els diccionaris més antics, el de Joan Lacavalleria (1696), el de Pere Torra (1757), no coneixen el nostre mot. Labèrnia defineix encara: «*rebifarse* rondinar; emberrincharse, respingar», «*rebif* repugnancia en executar alguna cosa, ab algun moviment que ho demostre».

Aquest significat de 'fer resistència, enravenxinar-se' no es pot conciliar amb l'etimologia proposada, ans és evident que d'ell procedeix el significat modern 'tornar a la vida', passant per 'eixeribir-se, espavilar-se' (cf. llenguadocià *rebifa* 'requinqué', Sauvages). D'això i de l'antiga ortografia amb *-b-*, alterada avui per una etimologia errònia, hem de deduir que el nostre mot no és altra cosa que el francès popular *se rebiffer*, per a l'origen del qual, onomatopèic en definitiva, es pot veure l'article de Littré i el treball de Spitzer en les *Neuphilol. Mitteilg.*, xxv, 7-8.

Heus ací una bona mostra dels perills del vell mètode etimològic que consistia a partir d'un mot actual per elevar-se, sense

1. Cf. **revivisculare* (de *reviviscere*, com *tremulare* de *tremere*) > *reviscolar*.

més documentació ni altra guia, fins al llatí vulgar. Amb tal procedir no hauríem vacillat a derivar *revifar* de *REVIVIFACERE. Però avui sabem que el bon etimologista ha d'ésser lingüista i filòleg, tot d'una peça.

SITJA [sítʃe] 'silo', 'Getreidekeller'

Heus aquí alguns exemples antics:

«açò pot hom fer si tu fenyent fuyta lo tires... a lochs on ha *ciuges* o ribaços o precipises», Eiximenis, *Regiment de Prínceps*, cap. 269.

«aquell qui aparella e obre la *cija* hon cayga son proysme, perirà en aquella», Antoni Canals, *Carta de St. Bernat a sa germana* (Col·l. doc. Arx. Cor. Aragó, XIII, 476).

«[les filles d'Eva] són cantiplores — grunyents poliges, — ubertes *ciges*, — pintat carner...», Jaume Roig, v. 7798¹.

La significació primitiva és, doncs, 'fossa, abisme', d'on es va passar a 'cavitat per a guardar gra', sentit actual².

Aquesta consideració obliga a rebutjar l'etimologia SÍTICA, en la qual havia pensat temps endarrera (del gr. σιτική [σιτήλυξι], adjectiu corresponent a σίτος 'blat'), i que hauria estat versemblant si el significat modern hagués estat originari. Per a poder-la acceptar caldria provar que l'evolució semàntica es produí, no en el sentit indicat, sinó de 'dipòsit de grans' a 'fossa', suposició que no és gaire probable en si.

És Rokseth, crec, que va proposar l'ètimon *SEDICA (en el seu treball de la *Romania*, XLVII, 537), pròpiament 'emplaçament (del gra)³, admetent el pas de ě a i, que és de llei en català davant palatal. Però cal descartar-lo vist el significat antic que no s'hi avé i el fet que ě > i no té lloc davant el grup -tj-, que no tenia de palatal més que el segon element (cf. MĚDICUS *metge*, HAERĚ-

1. Vegeu-ne un altre exemple de R. Lull, amb el mateix sentit, en el *Diccionari Balari*, d'on trec també els dos primers.

2. Ja en R. Lull, *Llibre d'Ave Maria*, p. 115.

3. ¿Què entén, l'autor del REW, per «valencià [?] *sitja*», que col·loca el costat del fr. *siège*, sense definició, i donant a entendre, per tant, que té al mateix significat?

TICUS *heretge* i, sobretot, *setge* *SĒDICU). Tampoc la grafia *ci(t)ja*, amb *c*, constant en l'Edat mitjana, no li és favorable¹.

El cat. *sijja* està bastant isolat. No el trobo ni en provençal² ni en cap altra llengua romànica. Hi ha solament l'arag. *cia*³ 'silo' i *cija* 'prisió o calabozo angost' (Borao). Un mot que no troba explicació en cap llengua coneguda i que no apareix sinó al llarg dels Pirineus (Catalunya, Aragó), bé sembla que caldrà atribuir-lo a l'ibèric. Pre-romans són també, segons tota versemblança, els seus sinònims cat. *avenc* i esp. *sima*.

TÒFONA 'truffe', 'Erdschwamme'

En provençal trobem *tufeno*⁴, que ve d'un antic **túfena*, amb l'avançament de l'accent que han experimentat tots els proparoixitons en els moderns parlars d'oc. També *tòfona* resulta d'un **tòfena* anterior, per assimilació de les dues vocals, com eu *pólvara* PULVERA⁵. Al costat de *túfena* existeix en provençal *túfera*, amb el qual està en la mateixa relació que *jàsena*⁶ envers *jàspera* (de l'àrab *ǧasr*); és a dir, que la terminació rara *-'era* ha estat reemplaçada per *-'ena*, més freqüent⁷.

És evident que la forma **tòfera* a què així arribem no pot ésser

1. Contra l'etimologia SÍTULA 'gera' que ha proposat Mn. Grieria (*Festschrift Gauchat*, 395) es podria invocar, a part d'aquesta última objeició, la I de SÍTULA (cf. *selló* 'càntir'), i el tractament estrany -TL- > -lj-, però sobretot la inexplicació en què deixa el sentit primitiu 'avenc'.

2. Que el nom de lloc *Sigea*, en el dept. de l'Aude, no és un equivalent dels nombrosos *Sitjar*, *Sitjà*, de la nostra toponímia, ho prova la forma medieval *Sejano* (abbé Sabarthès, *Dict. Topographique du Département de l'Aude*), que cal considerar com un derivat en -ANUM del nom de persona romà SEJUS.

3. Està segurament per **ciya*. Això vol dir que de les dues grafies catalanes, *cija* i *cijja*, la primera és la més antiga, i que, per tant, l'etimologia, sigui quina es vulgui, s'ha de buscar en un mot que contingui -J-, -DJ- o -GJ-, i, no -D'-c-, -T'-c- (llavors tindriem **cidga* en aragonès).

4. Mistral, *Suplement*, amb referència a *tufero*, que qualifica de llengüadocia.

5. Vegeu el meu article sobre l'assimilació de *e* àtona a *o*, en un pròxim fascicle d'aquesta revista.

6. Aquesta forma existeix en valencià, així com en prov. *jasèno*, esp. *jácena*. Els parlars de Catalunya conserven *jàspera*.

7. És sabut que Jud admet que el fr. *aune* ve del germ. ALIRA, per un fenomen semblant (*Herrigs Archiv*, CXXI, 76-96, i CXXIV, 83-108).

separada del ll. TŪBER ni de la variant d'aquest, TŪFERA¹ (d'on el fr. *truffe*, it. *tartufo(lo)*, etc.). La raó de la *o* de *tòfera*, no podent trobar-se de cap manera dintre el català, caldrà cercar-la en l'existència d'un tercer tipus llatí. Sigui'm, doncs, permès de reprendre la qüestió des de més amunt.

El mot *tüber* pertany a l'arrel *teu-* 'inflar-se' (cf. els diccionaris etimològics de Fick i de Walde) que alterna amb *tou-*, *tu-*, *tū-* segons les regles de l'apofonia indoeuropea. La darrera d'aquestes formes és la que apareix en el germ. *thūba* 'Büschel', però el mot llatí remunta probablement a *teu-* o *tou-* i no al grau feble allargat *tū-*, que és més aviat rar. La base *teu-bhe-rā*, *tou-bhe-rā* que així suposem, dóna en ombra i en osc tardà *TŌFERA (von Planta, *Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte*, p. 160-I i 159) : és d'aquest dialectalisme que descendeix la forma catalana. El TŪFERA representat per les altres llengües romàniques és una forma mixta, exactament com *rūfus* 'vermell' que reuneix la consonant de l'oscumbre *ro(u)fos* (indoeur. *roudhos*, gòt. *rauths*) i la vocal del romà **rūbus*.

Un altre dialectalisme comparable a *TŌFERA és l'it. *lordo*, fr. *lourd*, cat. *llord*, que suposen *LŌRIDUS en comptes del llatí LŪRIDUS (de **ghlouridos*, cf. gr. *χλοῦρός*). El cas de *PŌMEX, fr. *ponce*, esp. *pómez*, en lloc de PŪMEX, és una mica diferent, puix que ací no es tracta del reflex del diftong *ou* sinó de *oi*, com ho provenen scr. *phénah*, germ. *faim* 'escuma', d'igual origen.

TRAU 'trou, boutonnière', 'Knopfloch'

No anirem massa enllà si afirmem que no hi ha llengua o dialecte romànic, per humil que sigui, que no porti alguna dada instructiva, ja no solament per a l'estudi històric i etimològic, sinó àdhuc per al coneixement actual i purament literari de la nostra llengua. Amb l'exemple següent voldria donar una petita mostra de com el sard, amb els seus elements manlevats a nosaltres, ens pot servir per a omplir llacunes en el que sabem del català antic, que tant d'interès té per a la justa comprensió de la llengua moderna.

1. Ernout, *Les Éléments dialectaux du Vocabulaire latin*, p. 240.

El mot que encapçala aquestes ratlles és conegut ordinàriament en el sentit del fr. *boutonnière*, esp. *ojal*. Però la llengua escrita, i algun cop també la conversa, l'admeten així mateix en el significat més general de 'forat'. ¿Es tracta d'una extensió secundària, o més aviat estem en presència del sentit primitiu? És difícil de donar una resposta concloent en un o altre sentit, més que més no essent del tot clara l'etimologia. A primera vista sembla idèntic amb el fr. *trou*, prov. *trauc*; però, si bé ho mirem, el tipus *TRAUCU que aquests postulen no podia donar en català altra cosa que **troc*. I de seguida sorgeix el dubte: si hi ha una dificultat fonètica greu i els significats no se superposen exactament, no es podria tractar d'una semblança enganyosa? Vejam si queda alguna solució. Direm que és un manlleu al provençal? Això explicaria el diftong *au*, però no la falta de *-c*, puix que el català conserva, en general, les oclusives finals¹.

El logudorès *traucu*² 'occhiello, asola' (Spano) ens treu de dubtes. Ell ens indica que el cat. ant. deia encara *trauc*, i que la *-c* s'ha perdut dintre el català, per la seva posició especial darrera diftong (cf. *Paul* > *Pau*): *trau* és, doncs, manllevat del prov. *trauc* 'forat', i aquest últim és el sentit primitiu, del qual deriva per especialització el de 'botonera'.

cat. ant. VIJARES

El prov. ant. *vejaire* 'parer' 'semblant' ha intrigat molt els etimòlegs: diverses explicacions n'han estat proposades sense que ningú es preocupés de si el mot existia més ençà del Pirineu³. És de doldre, perquè la forma catalana haguera aclarit el problema.

1. Es podria suposar que fou pres, en època moderna, dels parlars que diuen *pau* en lloc de *pauc* PAUCUM. Però un manlleu així, de data recent, no es pot fer sinó per transmissió oral directa. Doncs bé, una ullada al mapa número 1336, de l'ALF, ens ensenya que la zona de *trau* no arriba a França més que fins al departament de l'Hérault, i que entremig d'ella i la frontera catalana hi ha tot l'Aude, que encara diu *trauc*.

2. Que el log. *traucu* no és autòcton, sinó pres del català, ho prova el fet que el tipus TRAUCU és exclusiu del gal·lo-romànic i no apareix enlloc més de la Romània. Per altra part, l'especialització en el sentit de 'botonera' no es pot haver produït independentment a Sardenya i a Catalunya.

3. Diez, *Wb.*, p. 696; Körting, n.º 8684; Cornu, *ZRPk*, xvi, 521.

Comencem per donar-ne uns quants exemples per a la claredat de l'exposició, perquè, altrament, és mot ben conegut en el català antic. Generalment s'usa acompanyat del verb *ésser*¹, amb el significat de 'semblar':

«*vijares* li era... que la cija degué ésser tota hora plena de blat», R. Lull, *Llibre d'Ave Maria*, p. 116.

«e de continent li fon *vigares* que ell fos placat», Eiximenis, *Terç del Crestià*, xcviij.

«Dites aquestes paraules, los ciutadans dixeren al frare que gran consolació sentien d'aquelles, e que'ls era *vejares* que aquelles tocaven lur instrucció e edificació», Eiximenis, *Doctrina Compensiosa*, p. 25.

Més rarament es troba com a substantiu amb el sentit de 'parer':
«cascun diga sos *vijares*», Eiximenis, *Terç del Crestià*, cdxcvi.

Vejaire i *vijares*² estan entre ells en la mateixa relació que prov. *paire*, i cat. *pare* o, dit d'altra manera, l'ètimon havia de terminar en -ATER o -ATOR³. Com que, per altra part, el radical és evidentment el del verb *veure*, arribem amb això a un tipus *VIDEATUR*, que no pot ésser altra cosa que la tercera persona del present de subjuntiu de *VIDERE* 'semblar', com ja havia presentit Cornu⁴. El que ell no va donar és l'explicació sintàctica d'aquesta etimologia.

Jo veig en la famosa clàusula ciceroniana *mihi esse videatur* l'origen del modisme romànic *m'és vijares*. L'enorme popularitat del gran orador, que tenia per ella una predilecció marcada⁵, i la

1. Algun cop, sobretot en època tardana, va amb *donar*: «done'm vijares que senta dins mi grans abraçaments d'amor», Bernat Oliver, *Excitatori*, p. 239.

2. La -s és, naturalment, l'anomenada s adverbial, de *mentres, doncs*, etc.

3. Per a la qüestió de la resposta catalana de r + r, vegeu un article meu en un fascicle vinent del BUTLLETÍ.

4. Loc. cit.

5. Gudeman, en la seva edició del *Dialogus de Oratoribus*, compta vuitanta tres exemples de *esse videatur* en els discursos. La frase va fer forrolla, els imitadors se'n apoderaren i se'n serviren per donar un vernís de classicisme a llur eloqüència, com ens reporta Quintilià: «*Noueram quosdam, qui se pulchre expressisse genus illud caelestis huius in dicendo uiri [Ciceronis] sibi uiderentur, si in clausula posuissent esse uideatur*» (X, II, 18). Vegeu, per a tot això, l'obra de L. Laurand, *Études sur le style des discours de Cicéron*, t. II, pp. 187-188, d'on trec part d'aquestes cites.

fama del seu estil imitat per tothom, van salvar-la del naufragi general dels deponents en llatí vulgar. En caure en desuetud la frase infinitiva, hom substituï mecànicament el mot *esse* pel seu equivalent *quod est*, i havent acabat la fórmula aquesta, per no ésser compresa, com tota frase estereotipada, sentit el grup *mihi est* com una unitat inseparable, el *quod* va passar a darrera: *mihi est videatur quod* > *m'és vijares que*.

XIXELL

Amb aquest nom, o amb la variant *xixella*, es coneix a Catalunya una de les espècies del tudó o coloma salvatge, de carn blanca i molt estimada, amb les potetes vermelles. Existeix, també, a les regions limítrofes de més enllà de la frontera lingüística:

Llitera aragonesa *sisella* 'paloma torcaz' (Coll y Altabás, *Collección de voces usadas en la Litera*)¹.

aranès *sizéla* 'id.'

Però com sigui que -ÈLLA dóna a Aragó -*iella*, i -*éra* en gascó, cal admetre que aquestes dues formes són manlevades al català. En català antic trobem *saxel* (llegiu *seixell*):

«anetz, ni folges, ni todos, ni *saxels*, ni altra volateria» *Ordinacions de la Batllia de Perpinyà* (1275), p. p. Alart, *RLR*, IV, 358.

De *seixell* ve *xixell*, com de *seixanta* el vulgar *xixanta*. L'etimologia cal cercar-la en un diminutiu² del prov. ant. *sais* 'gris'³, pel color del plomatge de la *xixella*, i tindrem un paral·lel exacte en el fr. *biset*, d'igual significació, derivat de l'adj. *bis* 'cendros'.

1. També el *Dicc. de la Acad. Esp.* registra «aragonès *sisella* 'paloma torcaz'».

2. L'escut de la família catalana *Xex* és, segons el *Nobiliari Català* «una *xixella* d'atzur posada sobre camp de sinobles. Cal deduir-ne l'existència del primitiu *xeix* com a nom d'aquest ocell?»

3. Sigui la que sigui l'etimologia d'aquest, que està en discussió (cèltic *SA(S)SIA* 'xeixa', cf. esp. *trigueño*, Schuchardt, *ZRP*, XVI, 522; ll. *SAXEUS* Meyer-Lübke, *ZRP*, XVII, 569).

Post Scriptum

Aquest article fou redactat a l'estiu de 1929, trobant-me a l'estranger i desproveït de llibres. Tornant a casa m'adono que alguna d'aquestes etimologies havia ja estat indicada, breument i en diferent forma, per altres erudits, a qui m'afanyo a cedir la prioritat.

Tallgren, en una recensió del diccionari de Meyer-Lübke, va proposar per a *eixarreït* l'ètimon *EXARIDITUS sense fer al·lusió a la dificultat que ofereix la *rr* (*Neuphilologische Mitteilungen*, 1912, 216). *Eixartell* seria, segons el mateix lingüista (*Neuph. Mittgen.*, 1911, 171), un llatí *SARTICULUM tret de *SARTLOM, forma arcaica de SARCULUM; és a dir que a una forma preliterària s'hauria afegit el sufix tardà -ICULUM, i la -T- de *SARTLOM, pertanyent a un sufix (és un derivat de SARIRE), hauria estat atribuïda al radical: el lector mateix pot veure els punts flacs d'aquesta etimologia

En M. de Montoliu en aquestes mateixes pàgines (II, 38) va indicar que *daler* podia venir de l'adjectiu DELERUS, però crec preferible *DELERIUM, puix que es tracta d'un substantiu.

Spitzer creu que *ensopegar* pertany a la família de l'it. *zoppo* 'ranc' (*Lexikalisches aus dem Katalanischen*, p. 50); però malgrat la versemblança que sembla donar a la seva opinió el derivat *zoppicare*, d'igual significat que el mot català, s'ha de tenir en compte que la forma *ensopegar* és una alteració recent de *encepegar*, i aquest no pot venir de *zoppo*. El mateix romanista cita el mot *gronsa* en un article sobre el verb *gronxar* (*BDC*, XI, 119), sense dir, però, en quina relació s'hi troba. *Tòfona* vindria de TERRAE TUBER — per què TERRAE? —, sempre segons Spitzer (*Neuph. Mittgen.*, 1913, 178), que ens queda a deure l'explicació de la *ò* i de la *-n-*. En el mateix article (p. 157), finalment, s'indica que *esquilar* ve de l'a. alem. ant. SKERAN, i *tosquirar* d'un creuament del mateix mot amb TONDERE. Em congratulo d'haver-me trobat d'acord sense saber-ho amb l'illustre investigador del nostre lèxic, i d'aportar nous arguments a la seva etimologia.

JOAN COROMINES